

Neda Pagon

PLAIDOYER ZA ZGODOVINO ŽENSK

Ob delu in preko dela »Zgodovina žensk na Zahodu«, ki izhaja v Italiji: Storia delle donne in occidente, ur. Georges Duby in Michelle Perrot, Laterza, Roma–Bari 1990–. Do konca tega leta naj bi izšlo vseh pet knjig: Antika (ur. Pauline Schmit Pantel), Srednji vek (ur. Christiane Klapisch-Zuber) – ti dve sta že izšli in ju tu posebej obravnavamo – XVI–XVIII. stoletje (ur. Natalie Zemon Davis in Arlette Farge), XIX. stoletje (ur. Geneviève Fraisse in Michelle Perrot) in XX. stoletje (ur. Françoise Thebaud). Sodelovalo je kar 68 znanstvenikov (15% moških!), ko pretežno mislijo, delajo ali se navdihujejo v francoski »nouvelle histoire«.

I. Študije za visoko specifično težo

Mnenje o obstoju univerzalne ali obče zgodovine je seveda v svoji najblažji obliki predsodek, v zadržanih oblikah pa ekskluzivistična trditev in diskriminacijsko stališče do vrednosti posameznih raziskovalnih polj. V novejšem času se resda vzdržuje predvsem še kot alibični in obrambni predsodek, ki pa v glavnem ni nič drugačen in ne bolj ne manj utemeljen v prepričljivih dokazih kot pri vseh drugih rečeh, ki hočejo veljati za obče. Alibi je podeljen s tem, da univerzalnost vnaprej klasificira določeno vedo kot tisto, ki ve, kaj lahko izpusti brez škode za sporočilno univerzalnost svojega znanstvenega dejanja; že samo ime/oznaka in samozadostno opredeljen obseg – ne pa predmet raziskovanja – ji dajeta arbitrarno pravico določiti, kaj se ima ohraniti v okviru univerzalnega in občega.

Obrambni predsodek pa je nekakšen disciplinarni obrambni mehanizem, ki disciplino varuje v njenem znanstvenem udobju in z raznimi inovativnostmi ne preti njeni nekoč določeni digniteti; to je alibi in obramba, da določeni znanosti ni treba sprejeti, česar noče in ne namerava priznati za obče in univerzalno. Vseprisotnost stereotipa o multi- in interdisciplinarnosti pa s svojo eklektičnostjo oba predsodka še podpihuje in ju poskuša utemeljevati z navideznim argumentom o modernosti in napredku znanstvene »paradigme«. Dejansko pa je modnost inter- in multidisciplinarnosti šele prav opozorila, kako močno in trdno mora biti posamično vedenje, da se lahko koristno povezuje.

Brezbrežnost raziskovanja in znanstvenega sporočanja namreč ni samo nemogoča, ampak je nevarna: vzpostavi znanstveno prepričanje, da nekih stvari ni, ker jih ni v občem, denimo, v zgodoviniopisju, sociologiji. Ali kvečjemu: če jih ni, pač niso pomembne – ne za, denimo, zgodovino, ne za prihodnost, ne za vrsto in ne za spol.

Tu gre za zgodovino tiste vrste človeštva, ki je določena predvsem po spolu in se ji reče zgodovina žensk – in za odločenost, da jo povemo in zapišemo, osamosvojimo in priznamo. Ta odločenost je potrebna, ker se utegne zgoditi, da se bodo omenjeni predsodki samoumevno in po trdoživi logiki znanstvenih disciplin in delitev enako obnašali tudi v naših krajih in akademskih logih, brž ko se bo pojavila utemeljena potreba – ali pa jo bo na zunaj utemeljevala proslula sintagma, da »na tem področju še nismo v Evropi« – po dopolnitvi katere od obstoječih občin ved, ki se ukvarjajo s človeštvom in družbo in kdaj pa kdaj tudi s človekom. In še več – ko se bo pokazalo, da »dopolnitev« ni dovolj, ampak da gre za pravico do drugačnih, samostojnih študijev zgodovine žensk. Preden torej pričakovani in zato dokaj normalni, vendar paleoakademski predsodek dozori v navidezno logičen znanstven razsodek, se lotimo ne obrambe ženskih študijev in posebej zgodovine žensk pred njim, ampak pravice do zgodovine žensk in zgodovine spolov ne glede nanj.¹ V oporo takšnemu prepričevanju bi lahko naštel nemalo znanstvenih del, ki se ukvarjajo z raziskovanjem ženskega položaja in položaja žensk skozi zgodovino. A najbolj pravišnji naslov, v katerem je dovolj in raznovrstnih dokazov zato, da so študije o ženskah potrebne, zanimive in inovativne, je »Zgodovina žensk na Zahodu«, v pričujočem zapisu podlaga za plaidoyer za ženske študije in posebej za zgodovino žensk. Da se je isti založnik (Laterza) podal v dokajšnje tveganje – pisanje samo o ženskah od antike do 20. stoletja v petih obsežnih knjigah! – je v veliki meri pripisati dejstvu, da je že pred tem zelo uspešno (in zelo prevajano) izdal znamenito »Zgodovino privatnega življenja«.² Tega obsežnega podjetja se je torej lotil italijanski založnik, ki se mu glavna urednika, mimogrede, poklonita »za duha podjetnosti, za omiko in kurtoaznost«. Glavno vlogo je zaupal spet Georgesu Dubyju. Duby je ponudbo svojega italijanskega založnika štel za zanimivo, a uredništvo

¹ Gisela Bock je v intervjuju za Probleme / Eseeje (Ljubljana, 1/1991, str. 167–178) že v naslovu opozorila na prehod od ženske zgodovine do zgodovine spolov / gender history. Na ta odlični intervju in na stališča avtorice se v tem tekstu še nekajkrat opiram.

² La vita privata, ur. Philippe Aries in Georges Duby, Laterza, Roma–Bari 1988

je sprejel z nenavadno skromnostnim pridržkom: da predmet in raziskave znotraj tega področja premalo pozna in zato je k uredniškemu in avtorskemu sodelovanju povabil zgodovinarico Michelle Perrot, s katero sta sodelovala že pri »Zgodovini privatnega življenja«.

Urednika v uvodni besedi opozarjata: ko pišemo zgodovino žensk, je treba »zavrniti idejo, da so ženske po sebi objekt zgodovine. Njihovo mesto, njihova 'condition', njihova vloga in moč, oblike njihovega delovanja, njihovi molki in besede so tisto, kar smo hoteli temeljito preiskati... Gre za popolnoma racionalno zgodovino, ki sprašuje družbo v celoti in je zato tudi zgodovina moških.« Je tudi »feministična« – kolikor se »umešča v egalitarno perspektivo«, vendar je odprta različnim interpretacijam; je »popularna zgodovina tako po množstvu podob, ki jih obdeluje, kot po raznolikosti stališč«. In je »samo« zgodovina žensk na Zahodu, širšo zgodovino bodo drugi narodi šele morali napisati.

Uredniška opozorila, skupaj z »Zgodovino privatnega življenja«, kot bistvena predhodnica zgodovine žensk opozarjajo, da se je moralo nekeje v zgodovinopisju nekaj spremeniti, »skreniti«, da je lahko pripustilo zgodovino žensk kot veljavno zgodovinopisno polje v svojo znanstveno areno. Za ta vstop pa so seveda bili potrebni tudi premiki v drugih družbenih vedah, v družbi in med ženskami; a posebej še razmerje med moškimi in ženskami. Velja si torej priklicati v spomin predzgodovino dolgega trajanja, ki se je morala zgoditi, da se je »Zgodovina žensk« sploh lahko pojavila.

II. Zgodovina žensk in feminizem

Pred gibanji v šestdesetih letih bi le težka našli prave in resnične primere zgodovine ženskega spola; v razmeroma kratkem času pa se je močno obogatilo žensko raziskovanje in raziskovanje ženske zgodovine. Feministična gibanja novega vala so po eni strani prerasla bolj ali manj sindikalistične in socialno-politične okvire in zastavila vprašanje žensk kot vprašanje 'condition humaine', kot vprašanje izstopa iz zasebnega v polje javnega in političnega, kar pomeni, da so postala gibanja civilne družbe. S tem pa so, po drugi strani, feministična gibanja pretrgala s svojo vezanostjo – v razpravah, raziskavah in celo v gibanjih samih – (samo) na delavska gibanja, kar je bila ena od otežilnih okoliščin tudi za priznanje ženskih študijev kot študijev, ki so nekaj več kot zahteve po enakosti in osvobajanju žensk in nekaj drugačnega kot samo opazovanje njihovega položaja v družini/gospodinjstvu in ob otrocih. Zunaj-znanstveni izziv, ki je povzročil in omogočil nastajanje knjige, kakršna je »Zgodovina žensk na Zahodu«, je bilo torej spremenjeno feministično in žensko gibanje. Ne bi je moglo biti, če ne bi bilo ženskega gibanja, zahtev po enakosti – tega, kar doživljamo in preživljamo zadnjih 100 ali 150 let, zlasti pa zadnjih trideset let. To so doživljale predvsem ženske, ki so naredile in živele feminizem – ne glede na to, da se je končalo tako, da tudi današnji feminizem ni obča vrednota, ampak geografsko, časovno in duhovno omejeno gibanje. Moški, ki pri takem podjetju sodelujejo, so pač prepričani, da je vprašanje pomembno.

V glavnem je mogoče reči, da je nastajanje feminizma ves čas spremljala želja po zgodovini oziroma zgodovinopisju: pred 25 leti je Pierre Grimal napisal svetovno zgodovino žensk v eni knjigi, kjer mrgoli idej o enakopravnosti spolov, nekatere so celo dodelane v prave majhne razprave iz socialne filozofije žensk. Neka Helène Brion, feministka s konca 19. in začetka 20. stol., je začela zbirati veličastno gradivo, da bi naredila enciklopedijo žensk, pravzaprav leksikon znamenitih žensk in pojmov. To bi lahko bila krona vsega dotedanjšega pisanja o ženskah, seznam žensk, ki so se »vpisale v zgodovino«, ki so torej zaslužile zgodovinarjevo obravnavo kot izjemne biografije. Izjeme seveda so; in njihova zgodovina je zanimiva. Pogled na izjemne ženske v zgodovini kaj hitro pokaže, da so ženske prišle na oblast, kadar moških ni bilo – kot regentinje – in v glavnem, kadar je šlo slabo.

Ženske pogosto pograbbijo besedo zato, ker se čutijo izključene. To je tisti poudarjeni »me ženske«, ki je – med drugim – izzval toliko (pogosto utemeljene) nenaklonjenosti do feminizma, do ženskih gibanj in stališč (poudarjanje ženskosti pa jih utegne za vedno zapreti in geto spolno določenega). Toda bolj ko se uveljavljajo učinki feminizma (kot bolj ali manj empirično množičnega, a institucionalno marginalnega in marginaliziranega *teženja*), toliko bolj se začenjajo ženske izražati individualno – tako, da konec koncev lahko ugotovimo, da feminizem vsebuje elemente lastnega zatrtja. Celo ideal feminizma kot gibanja namreč ni več v tem, da obstaja skupina »ženske«, ki se misli kot skupina ob strani oziroma posebna skupina, ampak prav narobe: če terjamo, da so ženske enakopravne in enakovredne moškim, da imajo prav tolikšno svobodo, pomeni, da terjamo, da so priznane kot posameznice, ki popolnoma svobodno odločajo o svoji usodi, poklicu, pisanju. Če bi prišla »filozofija« feminizma do tod, bi se prav lahko zgodilo, da bi se ženske v določenem smislu odlepile in oddaljile od gibanja, ki mu je podlaga spolna razlika, in od interpretacij, ki se morajo vzpostavljati na paradigmi spola, kar je družbeni konstrukt. Zavest, da pripadamo neki vrsti, da smo »ženske«, je toliko močnejša, ker ustreza določeni označitvi, ki jo uporabljajo moški (zdravniki, filozofi, moralisti), ki pravijo: ve ženske ne boste storile tega, ampak to in to. Od antike naprej se tako obračajo na ženske – ugotovitev tega dejstva in bolj ali manj utopično-ludistični revolt ženskih gibanj kot odgovor nanj, je seveda veliko premalo, da bi se neko

gibanje civilne družbe z njim legitimiralo (od tod izhajajoči feminizmi so torej morali propasti ali se še bolj izpriditi po logiki stvari same). Tu bi se lahko strinjali z Giselo Bock, da je »feministična zgodovina tista zgodovina, ki se zelo tesno veže na žensko gibanje, uporaba termina ženska zgodovina pa poudarja, da tisti, ki ga uporabljamo, nočemo biti zavezani feminističnim gibanjem, ali da hočemo biti objektivni ali vsaj nevtralni« (op. c. str. 171). Feminizem, kakor ga (mora) razume(ti) zgodovina žensk in na katerega navezuje, pa je močno organsko povezan z nastajanjem in uveljavljanjem demokracije in v tem je njegova legitimnost in argumentiranost. In ker je zgodovina demokracije pač zgodovina zahodnega sveta, je to – poleg pomanjkanja virov in raziskav od drugod – dodaten argument avtorjev, da so naredili »Zgodovino žensk na Zahodu«.

III. Zgodovina in ženska narava

Ženska narava, če je, je bila z zgodovino prekrita. Vsa zadeva z zgodovino žensk bi torej morala pokazati, kako je bilo razmerje med moškim in žensko historično in kulturno konstruirano – potem je potrebno to dekonstruirati. Tudi pojmovanje, ki ga imamo o razmerju med moškim in žensko, ni univerzalno in obče, ampak povezano in determinirano z določeno kulturo. Isti metodološki postopek bi bilo mogoče uporabiti tudi za katerokoli drugo kulturno polje.

Michelet – eden redkih zgodovinarjev, ki so dopuščali misel, da je odnos med moškim in žensko pomemben tudi v zgodovini in za zgodovino – je moške vezal na kulturo, ženske pa na naturo. Sicer takšne misli najdevamo mnogo prej, vendar za historiografijo in zgodovino žensk postane šele Micheletova razlaga vredna pozornosti in obravnave. (Micheletova »argumentacija« razlike med kulturo in naturo je seveda »predantropološka«, kar pomeni, da ne uvaja niti razločka med pododovanim in pridobljenim; je torej še bolj narurna in čista, *samoumevna*, bi lahko rekli). Trdil je, da je katastrofa, brž ko ženske izstopijo iz nature, da bi se ukvarjale s politiko. In Katarina Medičejska je za to sijajen primer. Poistovetil jo je s pokolom v šentjernejski noči, s čarovništvom itd. Po Micheletu obstaja svetli in temni pol žensk: svetli je materinstvo, ki je izraz ženske skladnosti z naravo; črna plat žensk pa je politika, kot jo je utelešala Katarina Medičejska.

Če torej je kakšna zgodovina žensk, potem je tista, ki pravi, da ženske niso toliko vezane na neko dano naravo, kolikor so vezane na dani odnos, ki ga vzdržujejo moški z njimi. To pa seveda pomeni, da spreminjanja identitete žensk v zgodovini ni mogoče pojasnjevati s spreminjanjem te njihove narave, ampak s spreminjanjem razmerja med moškim in žensko, s kulturnim obrazcem, ki velja v določeni skupnosti kot večinski za to razmerje. »Zgodovina žensk« je vzela za svoj predmet prav zgodovino razmerja moškega in ženske, ki ni ne ekonomsko ne socialno in ne politično. Je specifično razmerje, razmerje spolov, ki ga zgodovinarji dolgo niso šteli za »zgodovinotvorno«. Namen te »Zgodovine« potemtakem ni mogel biti samo narediti zgodovino enega pogosto pozabljenih in odrinjenih subjektov v zgodovini, ampak tudi podtakniti nov predmet historičnemu očesu. Mogoče je reči, da se je ženska vzpostavila na podlagi družbenega razmerja, ki ni nujno povezano z moškim, ampak z materialnimi, bolj družbenimi kot spolnimi odnosi. Zato je tudi ta »Zgodovina« v določeni meri poskušala križati spolno in socialno, oziroma etnično. Ženska je seveda ženska in to jo postavlja na neko mesto v družbi, ki ga opazimo in prepoznamo, ko nanjo gledamo s kulturnega vidika. Toda ta ženska je tudi meščanka, delavka, gospodinja, podeželanka itd. V navedenih in nešteti drugih določilnicah, ki ženske ne morejo razpoznati kot specifičnost, kaže izbrati in vpeljati paradigmo spola kot družbeno konstrukcijo. To je rdeča nit, ob kateri pa mora raziskovalec ves čas vedeti, da lahko tudi ni odločilen in odločujoč element za določeno žensko v določenem času. »Zgodovina žensk na Zahodu« se ukvarja s »predmetom«, ki se mu reče razmerje med spoloma skozi zgodovino, tvorijo pa ga navadni moški in navadne ženske – to hoče biti zgodovina vsakokratnih navadnih žensk, zgodovina ženske vsakdanjosti. Avtorji skrbno pazijo, da ne opisujejo navadnih žensk pod oznako »povprečne ženske«, da torej ne zapadejo v sociološke relativizme in ideološke statistične pavšale, ki so slaba usluga znanstvenosti refleksije in napad na racionalno jedro mišljenja.

IV. Zgodovina žensk med zgodovinopisjem in »drugimi« vplivi

Ženske najdemo v zgodovini tako, da predpostavimo, da so tam, namesto da bi predpostavljali, da jih tam ni, pravi Gisela Bock. Vpeljava ženske perspektive v zgodovino se zgodi – za umirjeni akademski okus nemara nekoliko nasilno – že zaradi najprej tesne, potem pa vse bolj ohlapne zveze z gibanji. Pomeni namreč postavljanje žensk v središče raziskovanja. (Vendar je tu potrebna terminološka refleksija, ki pravilno ovrednoti dvojnost perspektive: znanstveno raziskovanje / politično gibanje.) To zahteva spremembo ali vsaj redefiniranje metodoloških premis.

V družbenih vedah je žensko zunaj omenjenih določilnic – družina, otroci, delavski razred – najprej opazila antropologija. Zgodovini so predvsem koristile antropološke študije za antiko in srednji vek, saj se predvsem antropologi že dolgo sprešujejo o razmerju med spoloma in poskušajo razpoznati konstrukcijo tega razmerja. Poleg tega se je treba spomniti preprostega dejstva, da je

antropologija znanstvena disciplina, ki je prej in bolj kot druge vključila ženske v svoja raziskovanja. Svojim moškim kolegom so antropologinje očitale, da se v svojih raziskavah usmerjajo izključno k moškim, priznavale pa tudi, da je njim (moškim) dostop do žensk v raziskovanju v teh kulturah težji. Ženske antropologinje so ugotavljale, da ženske v istih proučevanih kulturah drugače opisujejo sorodstvene vezi, razmerja politične moči itd., kot je bilo mogoče prebrati v poročilih moških antropologov, ki so jim bili vir moški glasovi. Vendar to ne pomeni, da podoba ali vedenje o ženskah v celoti determinirajo moški; to je mogoče reči nemara za določena obdobja, sicer pa samo na površni ravni in za pavšalno rabo, ne s stališča zgodovine spolov. S tega stališča je pomembnejše, da na družbe, ki jih raziskuje in na vire zanje gleda kot na spolno določene, da raziskovalec raz-loči, ali so vir pisali moški ali ženske. Seveda ne gre samo za spolno določenost, ampak zanjo v celotnem kontekstu.

Za bolj bližnja obdobja pa velja, da so postale najbolj vplivne Foucaultove študije, posebej nemara »Zgodovina norosti«, ki jo je v marsičem mogoče aplicirati na analizo razmerja moški/ženska. Zlasti v šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih je nasplo kazalo, da se bodo ženske študije bolj usidrale v antropologiji kot pa, da bi jim bilo mesto v gibanju zgodovine. Postalo je potrebno resno razmisliti o smereh, ki jim je slediti, preden bi se spet lotili novih raziskovanj. Vprašanje je (lahko) samo akademsko in je kot takšno hitro nehalo biti vprašanje, saj so se ženske študije metodološko in vsebinsko diferencirale; na izhodiščih tu obravnavane »Zgodovine žensk na Zahodu« pa se bodo še bolj. Tako je res tudi, da je postala korektno metodološko mogoča in vsebinsko pluralistična šele z razvojem nekaterih posebnih zgodovin: že omenjene »Zgodovine vsakdanjega življenja« (ki je seveda samo obsežen povzetek sicer že dolgega raziskovalnega zanimanja za vsakdanje življenje v zgodovinskem gibanju) in silovitega, prodornega uspeha zgodovine mentalitet. Gisela Bock je prav tako iz zgodovinskega raziskovanja, vendar iz drugačnih metodoloških izhodišč kot avtorji tu obravnavane »Zgodovine«, prišla celo do mnenja, da bi »ženska zgodovina« lahko bila »zgodovina idej o ženskah in zgodovina ženskih idej«. Prav ugotovitve teh raziskovalnih področij so nemara spodbudile in omogočile, da se je vprašanje o ženskah sploh lahko postavilo drugače kot vprašanje o vsakokratni 'condition humaine' tudi žensk.

V. Pisanje zgodovine žensk

Historiografija žensk ni vstopila v akademske kroge, hodi ob strani. Tudi pri nas se zgodovina obrača k širokemu občinstvu samo, kadar gre za opozicije med zgodovinarji nasprotnih ideologij glede velikih etično-etnično-političnih tem, ki zadevajo najprej nacionalno in (veliko pozneje tudi) politično identiteto. Tisto, na kar so vezane ženske študije, ni veličastnost posameznih dogodkov in posebnih priložnosti; te raziskave so bližje poskusom razumevanja postopkov, prek katerih sta se v času vzpostavili tako moška kot ženska identiteta.

Zgodovina žensk ni zgodovina počasnega, a herojskega vzpona žensk k svobodi, čeprav je res, da si ženske vse bolj jemljejo besedo. V antiki, na primer, ni ženskega pisanja. Prvi ženski spisi so pisma pitagorejck, zelo lepa pisma, iz rimskega cesarstva pa pisma žensk – mučenic. V preteklih stoletjih obstaja širok tok ženske zgodovine, ki so jo pisale predvsem ženske; včasih je vzporedna uradni zgodovini, včasih je z njo v nasprotju. V 19. stol. in prej, ko zgodovina še ni bila natančno opredeljen poklic, so ženske pisale zgodovino, a v knjigah, ki obravnavajo historiografijo, jih seveda ni. Ženske so pogosteje govorile o ženskah kot se je to do nedavnega predpostavljalo. V ameriški in francoski revoluciji, torej v ključnih obdobjih, so ženske govorile v terminologiji razmerij med spoloma. Čeprav se je torej odnos do pisanja s časom spreminjal, se le ni toliko, da bi bilo mogoče narediti linearno zgodovino o ženski besedi. V vsaki dobi se je treba vprašati: kakšen dostop so imeli ljudje iste ravni do pisanja? V srednjem veku zapazimo, da nenadoma obstaja zelo pomembno žensko pisanje znotraj religije: redovnice niso pisale samo pobožnih del. Hildegarde de Bingen, na primer, je avtorica zelo zanimive utopije. Šele postavitev žensk in ženskega položaja v središče raziskovalne pozornosti bo pokazala, ali imajo ta poročila in spisi vrednost in specifičen pomen za zgodovino.

Na tem mestu bi lahko začeli razpravo o zgodovinskih spisih narativne narave, kakršnih je med ženskim pisanjem veliko, in o njihovi (ne)veljavi za zgodovinopisje. Vsaj v zvezi z žensko zgodovino je mogoče reči, da ji je vstop v enakovredno zgodovinopisje otežilo dejstvo, da je »prevladal pozitivistični gon v zgodovinopisju« (G. Bock) s predodkom o neznanstvenosti zgodovinske zgodbe, če ji je mogoče reči pripoved, ki vase meša elemente imaginacije in fikcije. Tudi temu zelo bližnji 'Quellenstreit' podpira ohranjanje stereotipa o pričevanjski zgodovini kot edini znanstveni zgodovini in ne dopušča vstopa, poleg drugih, tudi pojmu »kredibilnosti« v dojemanje preteklosti. To so metodološke predpostavke, ki so vnaprej izključile možnost »pripovedi« o resnično »doživitem« in živitem ženskem življenju. Prav (ali vsaj tudi) zaradi takšnih metodoloških predpostavk, ki so skorajda absolutno veljale, je bila nemara tudi pot, ki so je prehodili(e) tisti(e), ki se zdaj ukvarjajo z zgodovino žensk, precej podobna: v splošnem je mogoče reči, da so se ukvarjali s proučevanjem socialnih utopij, delavskega gibanja (najpogosteje iz marksistične paradigme), marginalnih družbenih skupin in kategorije dela in stavk. Na konkretnem primeru pa to dokazuje pot obeh tu

omenjanih avtoric: Gisela Bock je prišla do zgodovine žensk skozi proučevanje utopij (Thomas Campanella), delavskega gibanja in dela – oziroma na tisti točki razmišljanja o delu, ki je pipe-ljalo do zgodovine gospodinjskega dela kot pomembnega zgodovinskega fenomena, ki ga ni upoštevala nobena razredna analiza in ne razredna historiografija. Analiza zgodovine gospodinjskega dela je pokazala, da je žensko gospodinjsko delo specifičen vidik dela, da je žensko mogoče obravnavati na podlagi kategorije dela tudi zunaj zaposlitve in plačanega dela – pa vendar ne samo v zakonu in družini – in nazadnje, da šele zgodovinski pristop preseže koncept »univerzalne ženskosti«, ker jo veže na konkretno in specifično delo.

Ko je Michelle Perrot leta 1949 ponudila Ernestu Labrousso, da bi za diplomu pripravila temo iz feminizma (takrat je izšel in odmeval »Drugi spol« Simone de Beauvoir), je baje izbruhnil v smeh in ji odsvetoval karkoli početi s takšno zgolj modno, neresno temo – preusmeril pa jo je k proučevanju delavskega gibanja. Ker je ta čas sovpadal z militantnim obdobjem levičarskih sil in feminizma v Franciji, je, kot pravi sama v nekem pogovoru, proučevati delavske gibanje pomenilo vskladiti delo s prepričanjem. Labroussovska zgodovina je bila seveda trda, pozitivistična zgodovina: »zgodovina mora biti znanstvena in takšna je lahko, če je kvantifikacijska«; proučevala je torej posebej stavke. Stavka je objekt, ki ga je mogoče kvantificirati: »stavka so kvantitete: moški, ženske, trajanje, akcije.« (Od tod pa je seveda samo še korak do proučevanja marginalcev in od teh je korak do proučevanja zaporov, norcev itd. – posebnih zgodovin skratka, ki so zelo pogosto vir ali navdih »ženskimi študijam«). Kvantifikacijski postopek omogoča resne odgovore na zastavljena vprašanja in pomaga uiti lirizmu, ki so se ga zgodovinarji te in mnogih šol tako bali. Šele leta 1973, potem ko sta se izkazali na drugih področjih zgodovinopisja, sta si takšni znanstvenici kot sta Michelle Perrot in Mona Ozouf drznili pripraviti predavanje o ženski zgodovini, vendar s pohlevnim vprašanjem v naslovu »Ali imajo ženske zgodovino?«, čeprav se je v šestdesetih letih že kar veliko zgodovinarjev začelo ukvarjati s problemom ženske zgodovine v kontekstu zgodovine delavskega gibanja, vendar pa že tudi iz izhodišč ženske kulture, ženskega telesa itd.

Ta prehod, kjer postavljamo žensko v središče raziskovanja vseh področij zgodovine, se imenuje prehod od ženske zgodovine k zgodovini spolov, ki šele lahko utemelji razliko med moško in žensko zgodovino. S tem pa je treba ponovno premisliti vse teme in na novo definirati, kaj je pomembno in kaj ni pomembno v zgodovini. Analitična pozornost se je preusmerila na ženska dela, na življenje žensk v družini in jim dala drugačno hierarhijo pomembnosti.

VI. »Zgodovina žensk na Zahodu« – I., II.

V splošnem uvodu v I. knjigo je precej strani namenjenih pojasnjevanju nementa teh petih knjig: napisati zgodovino žensk na Zahodu prek zgodovine razmerij med moškimi in ženskami, razmerij, ki niso razumljena kot izraz nespremenljive biološke realnosti, ampak kot izraz »družbene konstrukcije, ki jo je mogoče razstaviti«; samo tako lahko resnično postane integralni del globalne zgodovine. Avtorjem dela je v zavesti, da uporaba nekaterih novejših historiografskih pojmov (kot je »gender«³, ki smo ga uporabili pri označitvi prehoda od zgodovine žensk k zgodovini spolov in ki je zadnja leta v rabi v širšem kontekstu ženskih študijev), pomenijo primerne in plodne kriterije za novo vrsto raziskovanja v rekonstrukciji zgodovinske realnosti.

V primeru, ko so te študije aplicirane na ženske v antiki, je rezultat dvojen: pričakovana in nevprišljiva je njegova znanstvenost (pričakovana zaradi drugih že znanih resnih znanstvenih del avtorjev te knjige, pa tudi zaradi perdmeta študija – ženske zgodovine – ki si na srečo še ne more privoščiti ne površnosti ne prehitrih sklepanj), presenetljiva pa je njena stilna lahkotnost, ki ji zagotavlja žlahtno poljudnost in razširjenost ter seveda spet postavlja vprašanje narativnosti, zgodovine kot pripovedi.

Kljub tematski razdeljenosti razprav, ki omogoča zgolj parcialna, izbirna in izbrana branja, in plačuje dolg, ki zmeraj nastane potem, ko je kazalo po naslovih že narejeno, je v tem delu očitno prizadevanje, da bi zabrisali ali celo ukinili jez med predstavo (predstavljanjem) in zgodovinsko resničnostjo. S stališča predmeta obravnave – zgodovina žensk – bi se klasično mislečemu in tradicionalno obremenjenemu bralcu utegnulo zdeti nenavadno, da so najprej obravnavani idejni (in idealni) modeli (*Ženski modeli*) in šele nato sledi analiza konkretnih praks (*Obredi in prakse žensk*). Za raziskovanje antične dobe so še posebej veljavne siceršnje ugotovitve raziskovalcev zgodovine žensk o velikem »pomanjkanju in nezadostnosti virov, dominaciji oziroma izključni pristnosti moškega diskurza.«³ Razpoznavati je potemtakem mogoče »moški pogled« na zgodovino žensk: izhodišče je iztisnjeno iz predmeta obravnave, saj je treba izhajati iz ugotavljanja, kaj je (bilo) tisto, kar so o ženskah hoteli povedati moški, kako so jih predstavljali itd., da bi lahko razpoznali temelje mentalnih in mentalitetnih navad, pravne in zakonodajne ukrepe, družbene institucije, ki so se od tu ohranile toliko stoletij. Gre torej za rekonstrukcijo moškega predstavljanja ženske real-

³ V smislu, kakor je določen npr. v J. Scott, *Gender. A Useful Category of Historical Analysis*, AHR XCI, 1986 in v J. Blok, P. Mason, *Sexual Asymmetry. Studies in Ancient Society*, Amsterdam 1987. V prvi plan so tudi v tej zgodovini stopili predmeti, ki so v novejšem času pri srcu monografskim raziskovalcem po katerem od ključev novejši historiografije: denimo, funkcije ženskih božanstev v grškem Panteonu (str. 13–55) ali obnovitev filozofskega disputa med Homerjem in Galenom

nosti, za oddaljeni pogled na ta še vedno ne dovolj »ohlajeni« predmet proučevanja, v katerem je ženska predstavljena kot pasivno in slabotno bitje, komaj *roditelj, ne pa eden od staršev*, ker ni sposobna preskrbeti obliko duše, ki je dana v gibanju, vpisanem v semenu in je torej očetova (str. 58–100). Temu negativnemu vzorcu se pridružuje izključitev ženske iz vseh, tudi najbolj elementarnih oblik političnega življenja: gre za njeno nesposobnost, da bi posredovala legitimnost, kar V. Thomas razpozna kot izvor celega niza neenakosti (disparitet) v pravnem redu, to pa ženski onemogoča, da bi izstopila iz omejenega polja subjektivnosti (ta beseda nadomešča – ne vedno smiselno – v ne-zgodovinsko usmerjenih, se pravi v socioloških, filozofskih in politoloških *woman's studies* bolj uporabljano besedo *zasebnost*) in vstopila v »abstraktni smisel neke javne funkcije« (str. 103–176). Figuralne podobe atenskih dekoriranih vaz iz V. in VI. stoletja nagovarjajo k takšni interpretaciji: ženska je lahko prisotna v vlogah in situacijah, kjer je zasebno nujni dodatek javnega, vendar nikoli ne deluje v civilnem prostoru (str. 179–240).

Ker torej ženska ni javno pomembna, se zgodi, da je odsotna tudi iz upodobitev in predstav tistih družbenih civilnih institucij, ki so sicer temeljne za njeno družbeno priznanje in ki so bile tedaj celo edina takšna možnost, kar na primer velja za zakon. Na religioznem področju, kjer so bile sicer ženskam podeljene pomembne časti in prerogative, je bila njihova dejanska vloga v tem, da so »manifestirale lastno religiozno nesposobnost« (str. 424–464), saj so bile izključene od pravice ubiti žrtev, kar je bil bistveni element obreda žrtvovanja. Prav razmišljanje o univerzumu svetega pa vendarle lahko precej na novo osvetli pravzaprav v marsičem paradoksnu pozicijo ženske: je izobčena, vendar je hkrati integrativen element v poganskem kultu; je hkrati predmet sramotjenja in brezumnega čaščenja v krščanskem razpravljanju. Ženska kljub vsemu lahko izvaja neformalno moč, katere prostor in meje je kaj težko določiti (str. 465–513). Vedeti pa je mimogrede treba, da so od 8. stol. pr. Kr. do 4. stol. po Kr. bile posedovalke takšne nedefinirane moči samo ženske, ki so izhajale iz ekonomsko in socialno pomembnih družbenih skupin; zaradi njihovega porenja so jih častili municipalni zapisi, zaradi njihove dobroteljskega pa so vpisane v krščansko literaturo.

Socialna diskriminacija ne pojasnjuje samo možnosti nekaterih žensk, da so vplivale na politično življenje kakega mesta ali da so uživale avtoriteto, ki je bila sicer pridržana samo za moške. A. Rousselle (str. 317–372) razkriva, da so samo matrone lahko v določeni meri ušle biološkemu determinizmu, ki je pritiskal na poročene ženske, namenjene prokreaciji: sužnjam in konkubinam so prepuščale funkcijo zadovoljevanja seksualnih potreb svojih mož in tako upale, da bodo ušle smrtni obsodbi, ki je prej ali pozneje grozila v trenutku porodov in abortusov. Globoke neenakosti vsega antičnega sveta so torej pretresale tudi samo žensko skupnost.

»Zgodovina žensk na Zahodu« II. (od 5. do 15. stoletja) si zopet zastavi (omahljivo, nesamozavestno) vprašanje: ali je takšno podjetje zares mogoče? Tudi v tem delu se vse začne z omejitvijo, z mejami, do katerih seže ta zgodovina in z vnovičnim zagotavljanjem avtorjev, da gre za »vpeljavo novih gledališč, novih zornih kotov, za vzpostavitev novih perspektiv ali za spreminjanje starih. Da gre bolj za iskanje novih virov, za prevrednotenje tradicionalnih« (str. 10). In prav glede na ta racionalizirani, skeptični obet je knjiga v določenem smislu rahlo razočarano. V prvem delu knjige – »Norme nadzora« – so ženske spet videne, opazovane in razlagane (tako izpod moškega kot izpod ženskega peresa) v moški optiki. V veliki meri je to optika klerikov, skorajda predanih mizoginiji, tudi zaradi izbire vzdržnosti in krepostnosti, ki jo včasih tesnobno doživljajo, optika, ki je poskušala o ženskah postaviti idealno podobo, v dobrem in zlu (Marija ali Eva), v to podobo pa vključiti posamezne ženske zgrade, zgodbe in osebnosti. Na teh dvesto straneh, ki se seveda razlikujejo po bogastvu uporabljenih virov, po analitični moči in stilni preprečljivosti, je navsezadnje nove optike, novega videnja ženskih zgodovin pravzaprav malo.

Seveda ni naključje, da je refleksija bogatejša, bolj izrazita, bolj nova kar zadeva ponudbo novih raziskovalnih predlogov in interpretativnih modelov tedaj, ko se spoprime z obdobjem poznega srednjega veka in začetkom moderne dobe, ko se ta klerična ideološka informacija postopoma raztaplja. V tem trenutku si vzamejo besedo ženske interpretacije, ki v prvi osebi razmišljajo o izbiri obleke (D. Owen Hughes), ali laični spisi, ki poskušajo na podlagi svoje izkušnje sveta in ne samo po bibličnem nareku, izoblikovati svoje žene in hčere (S. Vecchio). Ob koncu srednjega veka se celo kleriki niso mogli več omejevati na zgolj abstraktno razmišljanje o ženski, saj so se morali v vsakdanjem življenju spoprijeti z vprašanji svojih grešnic (če so bili spovedniki) ali vsaj svojih poslušalk (če so bili le pridigarji); tako so nam dali o ženskem položaju bogatejšo podobo kot njihovi predniki.

Spet pa je treba ugotoviti, kako osrednjega pomena je za naše spoznavanje realnega ženskega položaja stanje dokumentacije, ki je na voljo. Tako tudi to razdobje determinira in najbolj prizadene drugi del druge knjige – »Ženske v družinskih in družbenih strategijah« – od 5. do 12. stol. Deloma je krivdo treba pripisati avtoricam, ki bi morda lahko postavile kakšno novo vprašanje starih virov in tako našle kakšen nov element, kar velja posebno za pravne akte poznega srednjega veka, ki bi zanesljivo razkrili raznolikost ženskega položaja. Zgodovinski obstoj pomembnih ženskih osebnosti, kraljic in književnic, anglosaških redovnic in omikanih kanonic s polja književnosti spet (in glede na splošno historiografijo tudi ob pravem času) zastavlja vprašanje o nujnosti ponov-

nega premisleka razmerja moški-ženska v poznosrednjeveški družbi, onkraj ideoloških perspektiv in vprašanje o pisanju biografij in o njihovi teoretski moči. Kako je lahko ženska v deklarirano in samoumevno protišenski družbi dosegla, da so jo ubogali kot kraljico ali vladarico? Kaj pomeni dostop ali celo vstop teh žensk v kulturo v svetu, kjer je bilo veliko moških – in velika večina mogočnih laikov – nepismenih? Kaj je sploh v tem svetu kultura? Edina sila, ki ne nosi orožja? In če so ženske pogosto žrtve (kakor sicer tudi njihovi možje) dinastične politike, ki v porokah vidi priložnost za družbeni vzpon, zakaj menimo ali kaj nam dovoljuje misliti, da je takšna prisila veljala tudi med podložnimi sloji?

Tudi v tem primeru daje raznolikost zgodnesrednjeveških virov koristne namige in napotke za razmišljanje. Če drži, da nima smisla govoriti o splošnem izboljšanju ženskega položaja v zadnjih stoletjih srednjega veka, potem sta konkretna, minuciozna analiza C. Opitza in deloma dopolnjujoča razprava F. Piponnierja končno tisto, kar odstira pogled v srednjeveško žensko realnost, v položaj ženske v vsakdanjem življenju: kako skrbijo za hišo, kako pazijo na otroke, kako delajo, kar jim po spolu priče. Pravzaprav je arheologija tista, ki daje oprijemljivo vsebino temu, kar o ženskah pripovedujejo pisni viri: poznamo igle, glavnike, sponke, posodo. Lahko si zamišljamo ženske, pogubljene v marljivih dnevni dejavnostih, zaradi katerih se zdijo nekoristne in neumestne nenehne pridige o nevarnosti predajanja brezdelju (razen za najbolj bogate). Vidimo jih v drugih vlogah, ne samo kot matere in rejnice, ampak tudi kot vzgojiteljice, obrtnice-rokodelke in trgovke. V zadnjih stoletjih srednjega veka se je k ženskam usmerila nova pozornost, kar je bila posledica »novega feminističnega gibanja« (Opitz, str. 330), ki je nazadnje prispevala tudi k obogetenju zgodovine v celoti.

»Zgodovina žensk na Zahodu« je predvsem zgodovina o ženskah in ne toliko primer ženskega pisanja zgodovine. In čeprav so si avtorji oziroma uredniki zaslužili vsakršno hvalo in komaj nekaj pripomb, je vendarle – vsaj kot zanimivost – treba dodati, da so nekatere pomembne zahodnoevropske dežele, na primer Italija, premalo upoštevane; močno prevladuje francoska zgodovina, celo šovinizem francoske kulture, ki se obnaša večinoma avtoreferencialno. Kot dokument tega časa bo ostalo zapisano tudi njihovo prizadevanje po tem, da bi bralce (oziroma »trajnejše uporabnike) opozorili, na koliko meja, omejitev, vrzeli, pomanjkanja virov in drugih dokumentov naleti, kdor začne pisati zgodovino žensk. Temu sijajnemu podvigu še tega ni mogoče zameriti, da je pravzaprav kar konservativen – glede na obete o inovativnosti in o novem pristopu, pa tudi glede na nekatere posamezne dosežke znotraj zgodovine žensk oziroma zgodovine spolov. Vsekakor pa to ni glede najpomembnejšega – glede na sam predmet historične analize, zaradi česar je zgodovina žensk odločno vstopila v historiografijo.

Zbornik za zgodovino šolstva

ŠOLSKA KRONIKA

Slovenski šolski muzej v Ljubljani izdaja svoje glasilo, ki izhaja kot vsakoletni zbornik s tradicijo leta 1964 nastalega zbornika šolsko-pedagoških muzejev v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Kot specializirana slovenska revija za zgodovino šolstva in pedagogike predstavlja včerajšnji utrip naših šol in je s svojim sporočilom obrnjena h koreninam, iz katerih raste tudi današnji šolski dan.

Revija je odprta za zgodovinarje, pedagoge, slaviste in vse šolnike, pa tudi za zgodovinske krožke, ki s svojimi prispevki predstavljajo raziskovalne rezultate s področja zgodovine šolstva od študij, objav virov, spominskih zapisov in poročil o publikacijah. Objavlja pa tudi bibliografijo za slovensko zgodovino šolstva.

Zbornik za zgodovino šolstva: Šolska kronika je na voljo naročnikom in drugim na sedežu uredništva v Slovenskem šolskem muzeju, Plečnikov trg 1 v Ljubljani.

Zadnja številka revije (25/1992) prinaša poleg različnih prispevkov o preteklosti šolstva tudi prispevke o vprašanih šolskih arhivov, o jubilejih naših šol in o tem, kako napišemo zgodovino svoje šole.